

*Дөөлөтбакова Р.Ж.***ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВ ЖАНА ЭМГЕК УКУГУ***Дөөлөтбакова Р.Ж.***ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВ И ТРУДОВОЕ ПРАВО***R.Zh. Doolotbakova***CHYNGYZ AITMATOV AND LABOR LAW**

УДК:37: 371.31

Бүгүнкү коммуникациялык технологиялардын өнүгүп ааламдашуунун өтө тездик менен тарап жаткан учурунда Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылык ишмердүүлүгүн, коомдогу ордун изилдөөгө алуу өтө актуалдуу. Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларын окуган адам өзүнө үлгү көрсөтө турган эмгекчил адамды табат, анда каармандык иштерге шыктанган, эли мекени үчүн эмгектенген эмгек укугу эң маанилүү орунду ээлейт. Ошондой эле ал мамлекеттик деңгээлдеги көптөгөн түйүндүү маселелерди чечип, эл менен элди катыштырып өз учурунда тарыхый чоң мааниге ээ болгон олуттуу, дипломатиялык милдеттерди аткарган. Бул макаланын максаты – юридикалык адистиктеги студенттерге мамлекеттик тил сабагын кыргыз адабияты предмети менен интеграциялап, жаңы ыкмада, жаңы жолдор менен инновациялап окутуу болуп саналат. Мамлекеттик тилде сабак берүү талаптарын жакшыртуу жана юридикалык адистикке кесиптик лексиканы өркүндөтүү максатында кесипке багыт берүү милдеттерин аткаруу үчүн жазылган.

Негизги сөздөр: кыргыз тили, кыргыз адабияты, интеграция, инновация, технология, усул, коммуникация, компенсациялык, гедонисттик, эвристикалык.

На сегодняшний день, когда технологии коммуникации активно развиваются и идет глобализация, исследование произведений и социальная роль Ч.Айтматова становится актуальной темой современности. Человек, который читает произведения Ч. Айтматова воспитывает в себе трудолюбие, потому что в них важную роль играет трудовое право, которое мотивирует трудиться для своего народа и страны. Кроме этого, решают многочисленные государственные важные проблемы и налаживают дипломатические отношения, которые имеют историческую роль для взаимоотношения народов. Целью этой статьи является обучения студентов-юристов государственному языку путем интеграции с предметом литературы кыргызского языка используя новые методы обучения и инновации. Также, целью является повышение требований преподаванию на государственном языке и развитие юридической профессиональной лексики для направления профессии юрист.

Ключевые слова: кыргызский язык, кыргызская литература, интеграция, инновация, технология, методика, коммуникация, компенсационный, гедонический, эвристический.

Today, when communication technologies and globalization are actively developing, researching writings and social role of Chyngyz Aitmatov are becoming a relevant topic of our time. A person who reads the writings of Chyngyz Aitmatov will cultivate hard work, because in them the labor law plays an important role, which motivates to work for own people and country. In addition, they solve numerous important state problems and establish diplomatic relations, which have a historical role for the interrelations of peoples. The purpose of this article is teaching law students state language for the students of future law profession by integrating with the subject of literature of the Kyrgyz language using new teaching methods and innovations. Also, the other purpose is to increase the demands for teaching in the state language and develop legal professional vocabulary to refer to a profession of a lawyer.

Key words: kyrgyz language, literature of Kyrgyz language, integration, innovation, technology, methodology, method, communication, compensation, hedonistic, heuristic.

Кыргыз тили аркылуу кыргыз элинин тарыхы, маданияты, адабияты, санжырасы берилгендиги – элдин элдиги, элдин эмгеги эне тил аркылуу сакталгандыгы белгилүү. Кыргыз тили – Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили болуп саналат. [1, 10-берене].

Мамлекеттик тилди юридикалык адистикте окутууну инновациялоодо мугалим инновациялык усулду студент-жарандардын юридикалык кесиптик алган билимин турмуштук кызыкчылыгына колдоно билүүсүнө негиздеп, педагогика илиминин жетишкендиктерин пайдалануу менен эне тилде бир нече илимдерди интеграциялоо аркылуу билим берүүсү зарыл. Мугалимдин мамлекеттик тилди белгилүү деңгээлде студент-жарандардын коомдук-социалдык, кесиптик кызыкчылыгына ылайык адабият, тарых жана юридикалык илимдер менен интеграциялоосу керек экендиги аныкталды. Интеграция – бул предметтердин өз ара биригүүсү, жуурулушуусу, окутуу процессин бирдиктүү бир сабак катары уюштуруу. Бул багытта коюлган проблемаларды толук жүзөгө ашыруу үчүн инновациялык мазмунга ээ

жаңы шарт гана керек эмес, аны аткаруу багытында методика илимине инновациялык технология зарыл.

Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан мыйзамдуу бекитилген окуу программалардын негизинде окутулуучу сабактар аркылуу ийгиликтүү натыйжаларга жетүү үчүн сабактын формасын гана жаңылабастан, ар бир сабактын мазмунун да *инновациялоо* зарыл. “Инновация” – (латын тилинен *ин*: “ичинен”, “өзүнөн” *новация*: “жаңылануу”, “өзгөрүү”) эки сөздөн турган өзүнөн ичинен өзгөрүү, жаңылануу дегенди билдирет. Бул илимий адабиятта кээ бир процессти жүргүзүүнүн жаңыча жолу катары түшүндүрүлөт. Ошондуктан инновация аркылуу кайсы бир системада бир сапаттык абалдан, экинчи бир сапаттык абалга өтүү процесси жүрөт десек туура болот. Демек “инновациялык” процесс деген жаңычылдыкты жаратуучу, түзүүчү (иштеп чыгуучу), өздөштүрүүчү, колдонуучу жана жайылтуучу комплекстүү ишке аракеттенүүнү өзүнө камтыйт [2, 280-б.]. Мезгилдин өтүшү, акырындап элдин жаңылыктарга багыт алуусу менен алга жылуусу бул терминдин маанисин кеңейткен да, аталган түшүнүк илимдин бардык тармактарында колдонула баштаган.

Билим берүүдөгү инновациялык иштер – педагогикалык процесстин стилин, максатын, окутуунун түрлөрү менен мазмунун, окуу, таанып билүү процессин өзгөртүү, баалоо жана көзөмөлдөө системасына окуу-методикалык багытта жаңылыктарды киргизүү, окуу программалары менен окуу пландарын жүзүнө ашырууда жаңычыл иш чараларды сунуштоону милдеттенет.

Ал эми технология – бул мугалимдин чыгармачылыгы, чеберчилиги, шыгы, жөндөмдүүлүгүнүн негизинде көрсөтмө куралдарды пайдалана билүүсү, эмгекчилдиги болуп саналат. Технологиянын “усул” деген түшүнүктөн айырмасы: технология – өз ишин жакшы билген иш билги мугалимдин чеберчилиги, ал эми “усул” – бул окутуунун усулдары жана ыкмалары. “Технологиялардын аныктамалары кеңири жана тар мааниге ээ. Кеңири педагогикалык маанисинде социалдык маданий билим берүү технологиялардын ар бири атайын уюштурулган процесс болуп эсептелет жана конкреттүү социалдык-маданий тажрыйбанын чегинде өзүнчө жактардын жана топтордун өз ара аракеттенүүсүн камсыз кылат.

Эң эле тар педагогикалык маанисинде бул технология балада, жаш балада, чоң адамда социалдык маанилүү сапаттарды, маданий ченемдерди жана баалуулуктарды, социалдык маданий жүрүм-турумун жана байланышууну калыптандыруу механизми чыгат” [3, 187-б.].

Мамлекеттик тил сабагы аркылуу интеграцияланган сабактар предметтин алкагында кароо менен ал ойлоонун төмөнкүдөй касиеттерин ичине алат: *ойлоонун ийкемдүүлүгү, тереңдиги, кенендиги, сынчылдыгы, ишенимдүүлүгү*. Мамлекеттик тил сабагы аркылуу адабият предметинин интеграцияланышы студенттердин берилген материалга карата кызыгуусун пайда кылуу менен бирге сабактын жүрүшүндөгү салттуу сабактардан айырмаланган жаңылыктарды ачыкка чыгарат, б.а студенттердин кызыгуусун эле жаратпастан, ар кимисин сынчыл ойлоонууга түртөт. Студенттер арасындагы сынчыл ойлоонуу сабакта коюлган максатка жетүү үчүн ар бири өз алдынча мамиле кылууга аракеттенет, анын натыйжасында “көйгөйлүү кырдаалга” жооп издешип, жеке чечимин чыгарууга жетишет.

Мамлекеттик тил сабагында адабият предметин интеграциялоо көптөгөн билимдерди жалпылаштыруу менен студенттердин пикирлешүүсүндө *оозеки жана жазуу кептик компетенттүүлүгүн* калыптандырууда маанилүү роль ойнойт. “Адабият сабагы, – деп жазган окумуштуу В.А.Кан-Калик, – мугалимдерге ишенип берилген социалдык педагогикалык акт. Анткени жаңы өсүп келе жаткан муундар бул сабактан баалуу эстетикалык маданиятты, дүйнөлүк көркөм мурастарды, адамзат тарыхы кийинки муундарга мураска калтырган улуу баалуулуктарды өздөштүрүшөт” [4, 20-б.].

Адабият сабагы – улуулардын мурастарын ар-намыстуу сактоо жана алардын жолун татыктуу улантууга, Ата Мекенди коргоого курч курал болуп берет. Искусствонун өзгөчө формасы катары, сөз өнөрүнүн ажайып көркөмдүүлүгү, эстетикалык таасирдүүлүгү менен коомдун татыктуу атуулун – инсанды калыптандырууда эбегейсиз зор роль ойнойт.

С. Момуналиев: «Адабият, мейли ал кандай түрдө болбосун көркөмдүк касиети менен гана эмес, омоктуу ой, таасирлүү таалим-тарбия, табышмактуу сыр алып жүргөндүгү менен да кубаттуу, күчтүү, түбөлүктүү. Эгер илимпоздордун иликтөөлөрүнө таянсак, анда адабият

искусствонун негизги бир тармагына кирет да: *эвристикалык* (изденүүчүлүк), *коммуникативдик* (карым-катыш түзүүчүлүк), *социалдык-уюштуруучулук*, *тарбиялык*, *агартуучулук*, *таанылбилүүчүлүк*, *проектирлөөчүлүк* (долбоорлоп-боолголоочулук), *баа бере билүүчүлүк*, *суггестивдүүлүк* (ынандырып баш ийдирүүчүлүк), *катарсистик* (тазартып сергитүүчүлүк), *компенсациялык* (толуктоочулук), *гедонисттик* (ырахат, жыргал берүүчүлүк), көңүл көтөрүүчүлүк кызматтарды аткарат” – деп белгилейт [5, 3-б.].

Мамлекеттик тилди пайдалануудагы Ч.Айтматовдун зергерлик чеберчилиги көркөм сөздүн керемети аркылуу студенттердин дүйнө таанымын, билимин байытып, кесиптик нарктарын арттырууга салым кошкон чыгармалары эң башкы орунда турат. Ч.Айтматовдун таланттуулугу, керемет күчү, изденгичтиги ар бир чыгармасында байкалат, адам жүрөгүнүн тереңинде жаткан сырларын ачат, анда колдонулган ыкма юристтик кесипке таандык *адам укугу*, *эмгек укугу*, турмуш чындыгы адамдын улуулугун, аруулугун, сулуулугун, ыйыктыгын даңазалоочу, же аларды ойлонтуучу, өзүнчө тыянак чыгарууга түрткү берүүчү – адам өмүрү үчүн улуу сабак. Эң башкысы азыркы юридикалык кесипте окуган студенттерге Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы каармандардын жорук жосунуна бийик чен-өлчөмдөрдүн негизинде олуттуу ойлонуп, сынчыл талдап, таразалап чыгууга түрткү берет.

Чыңгыз Айтматов жараткан педагогикалык дөөлөттөрдүн негизгилеринин бири эмгек укугу. Эмгек укугу - юридикалык маанисинен алганда, мамлекет тарабынан белгиленген жана уруксат берилген ченемдердин жыйындысын билдирген жумуш берүүчү менен кызматчынын ортосундагы мамилелерди жөнгө салуучу укуктун өз алдынча тармагы. Ал эң негизгиси ак эмгек, адамдардын арасындагы бири-бирине жасаган гумандуу, сый мамилелери, ак ниеттик, чынчылдык, ыймандык принциптерди көркөм сүрөттөп, ар кандай терс көрүнүштөргө каршы коюп, келишкис мамиле кылат. Чыгармаларынын асыл баалуулугу, окуган адамды өзүнө тартат, андан үлгүлүү эмгекчил адамды табат, күжүрмөн иштерге шыктанат, эли-жери үчүн эмгектенет, мекенин коргойт.

Ч.Айтматов “Биринчи мугалим” повести 1-текст. Ч.Айтматовдун “Биринчи мугалим” повестиндеги Дүйшөн мугалимдин чаалыкпас эмгеги, таалим-тарбиясы адамды адам кылып өзгөртүп түзүүчү, келечегин жарык кылуучу жаратмандык касиетине болгон терең ишеним улуу педагогикалык жигердүүлүгү. Улуу Октябрь Революциясынан кийинки XX кылымдын 1924-жылдагы Шекер айылындагы биринчи мектептин ачылышы, агартуу иши, кыргыз интеллигентинин турмуш чындыгын сүрөттөөдө каармандардын образдарын жаратууда адамдын жашоосундагы түбөлүктүү маселелерди козгоп, өзүнүн чеберчилиги менен көркөм сүрөттөйт. Мугалим Ч. Айтматовдун чыгармаларынан алынган үзүндүлөрдү студенттерге таратат. Студенттер интонация менен көркөм окушат, маанисин чечмелешет.

Мезгил 1924-жыл. Али бири-бирине тутумдашкан жыйнактуу айыл жок. Эл кокту-колоттордо бириндеп-сериндеп жайланышкан. Байлар али күчүндө. Дүйшөн байдын эски сарайын ремонттоп, эшик, терезе салып, саман төшөп, от жага турган очок салып, үйгө окшотуп койду. Эми мектепке бала тартыш керек. Мына ушул жумуш өтө оор болду, анткени бул иште эски жана жаңы көз караштар катуу кагылышка түштү. Ал элдин сабатын ачып, билим алуусу аркылуу гана ишке аша турган өтө татаал оор процесс болчу. Дүйшөн болсо, окутам деп чогултуп алган ар түрдүү жаштагы он төрт-он беш баланы (эркек-кызы аралаш) күндө эртең менен сайдагы агып жаткан муздак сууну жылаңайлак кечип, аркы өйүзгө көтөрүп ташып өткөрөт. Жазуучу анын бир гана үзүмүн ушул повестинде таамай жана таасирдүү ачып берет.

Дүйшөндү, биринчи мугалимди эскерип сөз сүйлөп жаткан Алтынайдын төмөнкү сөздөрү анын эң мыкты сапатын – балдарды өзүнө тарта билген жалындуу үгүтчүлүгүн далилдеп турат: “Биз анын билиминен да мунун адамгерчилигин, биз үчүн болгон илгери үмүт, жакшы тилегин, бала болсок да баалай турганбыз. Антпесе тизеден кар кечип, кычыраган аязда, биротоло жетелешип, айылдан алыс турган мектепке барасыңар деп, жаман тамда көк муштумдай көгөрүп отуруп, сабак окуйсун деп кордогон эч ким жок. Бети-башыбыз кыроо болуп кетсе да чыдап, улам кезектешип бирибиз печке от жагып, колу-бутту жылытып жатканда калганыбыз баш тартпай

Дүйшөндүн айтканын угуп, көрсөткөнүн үйрөнүп окуп отурчубуз” [6, 525-б.].

Дүйшөн ар кандай татаал шарт кырдаалга карабастан балдар алдында берген убадаларына бек туруп, адамдык педагогдук абийирдүүлүктүн бийик өрнөгүн көрсөтө алган. Ушул жерде Алтынайдын кашкайта айткан чындык сөзүн кайталап айткыбыз келет: “Дүйшөн сыяктуу биздин жаңы доорду орнотууда өмүрүн кыйып, жаштыгын берип, жүрөгүн жүрөк кабы менен кошо эле сууруп берген, эбегейсиз эмгек, эрдик көрсөткөн, мен мындай элем деп төшүн какпаган, асыл жүрөктүү адамдарыбыз жөнүндө биз мурунтан эле жеткирип айтып жүргөн болсок, анда алар унутулуп, көз жаздымда калып, андан калса тамашага айланып кетпес эле го!”

Ч.Айтматов “Кылым карытар бир күн” романы 2-текст. Ч.Айтматовдун “Кылым карытар бир күн” романынын башка каарманы Эдигей тууралуу айткан сөздөрүндө бир гана негизги ой турат. Ал эмгекчи адам жөнүндөгү ой. “Эдигей – жазуучунун бүт чыгармачылыгы аркылуу өткөн эмгек адамынын образынын өнүгүшүндөгү жаңы баскыч жана анын зиректигинин жемиши менен анын дүйнөнү жана адамды аңдап-билүүсүнүн тереңдеши жана татаалданышы менен терең байланышкан образ” [7].

Эдигей – эмгекчи, эмгек адамы. Эдигейлер бу дүйнөнүн түркүгү. Алар үчүн эмгек жашоонун каражаты гана эмес жан дүйнөнүн зарылдыгы болуп калган. Ал жайкысын кырк градус ысык, кышкысын кырк градус суук ээн талаа, эрме чөлдө чөнтөгүн акчага толтуруп, байыйын деп жүрүп жаткан жок. Мындай ой анын түшүнө да кирбейт, ал жөн эле эмгекке көнүп калган, бир да күн эмгексиз бош өткөрбөйт. Анын заманында кар тазалай турган техника жок. Казангап экөө бардык жумушту кол менен иштешчү. Кышында чөлдө кар оор жаап, андан соң жүргөн бороон-чапкындын натыйжасында темир жолдун рельсасы таптакыр жабылып калат. Жумушчулар таңды кечке аны тазалоо менен алек. Жайкысын өтө ысык, корголоого, жанды коерго жер таппайт. Адамдар иче турган цистернадагы суу кайноо даражасына чейин жетет.

Эдигей кадимкисиндей ден-соолугу бир абалына келип, Казангап менен жарыша иштеп жүрдү. Ал оор түйшүктүү эмгекти өзүнүн насаатчы, ак ниет, боордош болуп калган адамынан үйрөндү. Мында берилген цитатада айтылгандай,

Ч.Айтматов эмгекчи адамдарды абдан сыйлайт. Танабай менен Эдигей эмгекти сүйгөн, адилетсиздикке каршы тике туруп, күрөшө билген эрки болоттой бекем адамдар. Бири малчы, бири темир жол жумушчусу. Танабай кыргыз, Эдигей казак. Бирок жазуучу айрым бир турмуштук майда деталдарды эске албаганда Эдигейдин казак экендигине деле анча маани бербейт. Анын максаты көркөм адабияттын башкы предмети болгон адамдын жан-дүйнөсүн ачуу. Эдигей өзү ээн чөлдө эмгектенген менен бүткүл жан-дүйнөсү коомдук көйгөлөргө байланышкан, адамдар менен түрдүү-түркүн крым-катышта жашайт. Ал оң көрүнүштөрдү барктайт, терс көрүнүштөрдү жектейт. Анын биринчи эле сыйлаган адамы Казангап. Экөө тең чөлдүн каармандары. Бирин-бири эмгекчилдиги, ак ниеттүүлүгү, боорукердиги үчүн баалайт.

Ч.Айтматов “Гүлсарат” повести 3-текст.

“Танабайды ушул күнгө чейин жакшы көрөм. Ошол кезде деле айлампанда дымыган акыбалдан суурулуп, чыгууну каалагандар жана аны жүзөгө ашыра ала тургандар болгон” - дейт Чыңгыз Айтматов. Алты жыл армияда жүрүп, батышта да, чыгышта да тынчтык орнотуп келген Танабайдын портрети автор тарабынан сүйкүм тартылат: “Ырас жаш эмес эле, бирок карып да калган чагы эмес болчу. Согуштун ырайымсыз шамалына өңү тотуккан, мурутун ак аралаганы эле болбосо, эр мүчөсү уютуп койгондой чымыр, теше тиктеген көздөрү учкун атып турчу. Танабай алгач дүкөндө барсканчы болуп иштеп жүрдү. Илгери бир үйрөнгөнү бар эле. Эми барскан колго тийип, дөшүгө жеткен соң эртеден кечке күрсүлдөтчү болду... Дөшү зыңылдап, кызылкөк учкундар шыркырап, Танабай болсо барсканды көтөрүп урган сайын: “Уга! Уга!...” өпкө кагып, ал ортодо баары болоор, баары бүтөөр, негизгиси – жеңдик, негизгиси жеңдик!” деп ойлонот. Анын оюн барсканы: “Жеңдик, жеңдик, дик, дик, дик!” деп коштоп күрсүлдөйт [8, 26-б.].

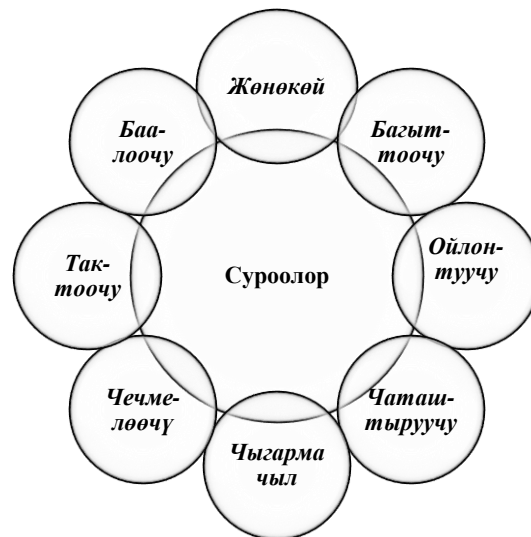
Ошентип, жеңишке демденип, жок-житикке кайыл болуп, эл эми тынч эмгекти көздөй аттанды, бирок анын жемиши оңой эле колго тие койгон жок. Алар көп кыйналды, көп чайналды. Анын объективдүү жана субъективдүү себептери болду. Биринчи жагдай чарба бүлүнгөн. Колхоздун аты эле бар. Бардыгын каардуу согуш оп тартып кеткен. Субъективдүүсү: ошол согуштан кийинки оор жылдарда башкаруу чөйрөсүндө иш

билбеген карьерист, ураанчыл жетекчи сөрөйлөр көбөйүп, алар да бир топ түйшүккө, баш-аламандыкка дуушар кылышты. Бул абал Танабайдын тагдырынан ачык байкалып турат.

Ч.Айтматовдун «Саманчынын жолу» повести 4-текст. Ч.Айтматовдун «Саманчынын жолу» повестиндеги Толгонай миллиондогон эмгекчил аялдардын тиби. Аны кыргыз эли, кыргыз жериндеги советтик бийлик жараткан. «Жаңы заманда Субанкул экөөбүз эмгегибиз менен жетилдик. Жаз-күз дебей кетмен колдон түшчү эмес. Мээнетибиз кайтты, үйлүү-жайлуу болдук, мал күттүк. Тилегибиз жетип, үч уулдуу болдук» – дейт Толгонай. Чынында эле Советтер өлкөсүндө эмгек кара курсак үчүн эмес, турмуштук зарылдык болуп калган. Эмгек жана эмгекчи адамдын социалисттик коомдогу орду тууралуу Ч.Айтматовдун мындай деп айтканы бар: «Адамды ким жана кандай адам экендигин анын эмгеги аркылуу билебиз. Мен дүйнөнү фронтовиктин, андан кийин жөнөкөй темир жол жумушчусунун тагдыры аркылуу көрүүгө аракеттендим... Бул

сөз «Кылым карытар бир күн» романынын башкы каарманы Эдигей тууралуу айтылып жатканы менен жазуучунун сөзү жалпы эле эмгекчил адамдарга таандык. Алар кесиби боюнча ар түркүн. Мисалы, мугалим, колхозчу-дыйкан, колхозчу-малчы, шофер, темир жол жумушчусу, тракторист ж.б. ушул сыяктуулар. Булардын бардыгынын окшош жалпы окшош сапаты эмгекти сүйгөндүк, өз кызматын жан-дили менен берилип иштегендик.

Мында суроо-жооп усулу окутуунун активдүү методдорунун бири. *Блумдун таажы гүлү* – америкалык педагог жана психолог Бенджамин Сэмюэль Блум тарабынан негизделген. Блум немец тилинен которгондо “гүл” деген түшүнүктү билдирет. Анын сырткы көрүнүшү чынында эле таажы (ромашка) гүлүнө окшош сынчыл ойломго багытталган суроолор системасын билдирет. Ошондуктан гүлдүн сегиз таажысына сегиз түрдүү маанидеги суроолор кыстарылып коюлат. Мисалы:

Жөнөкөй суроолор. Жөнөкөй суроолор жооп берүүдө көбүнчө чыгармадагы фактылар боюнча студенттин маалыматтык түшүнүгүн текшерүү максатында түзүлөт. Мисалы, Чынгыз Айтматов “Биринчи мугалим” повестин качан, кайсы шартта жазган?

Тактоочу суроолор. Тактоочу суроолор кээде бүдөмүк айтылбай калган маалыматтарды, түшүнүксүз ойлорду, же айтылган ойду угуп

жаткан студент кандай түшүнгөндүгүн тактоо үчүн колдонулат. “Адамга эң кыйыны – күн сайын адам болуу” – деп ким айткан. Ч.Айтматовдун “Кылым карытар бир күн” романынын өзөгүн кайсы окуялар жана канча каарман түзөт?

Багыттоочу суроолор. Багыттоочу суроолор коюлган чыгармадагы маселени чечмелөөгө жардамдашуу максатында берилет. Ч.Айтматов:

Канткенде адам уулу адам болот? - деген. Автордун негизги максаты эмнеде?

Ойлонтуучу суроолор. Ойлонтуучу суроолор студентти ойлоноуга чакырып, чыгармадагы коюлган маселенин үстүндө ой жүгүртө билүүгө көнүктүрөт. Ч. Айтматов: “Адам жакшылыкты жерден албайт, адамдан үйрөнөт” - деген. Кыргызстандыктарга бул согуштун кандай тиешеси бар эле?

Чаташтыруучу суроолор. Мында коюлган суроонун туура же туура эместигин иргеп, аныгына жетип, ыкчам жооп табууга машыктырат. Чындыкты моюнга алууга ким Толгонайды ким аргасыз кылды?

Чечмелөөчү суроолор. Чечмелөөчү суроолор «эмне үчүн?», “эмне себептен?” деген сөздөр менен башталып, мында маселени чечмелөө милдети коюлат. Эмне үчүн “совет эли” жеңилген жок? Эмне үчүн Ч.Айтматов эмгекчилердин татаал тагдырын көрсөттү?

Чыгармачыл суроолор. Мындай суроолор көбүнчө чыгармачыл эмгектин болушун талап кылат. Ч. Айтматовдун чыгармалары бүгүн да өз маанисин жогото элек, актуалдуулугу эмнеде? “Саманчынын жолу” кандай аяктайт, эгер сиздин жазуучу катары жазуу мүмкүнчүлүгүңүз болсо, чыгарманы кандай жыйынтыктаар элеңиз? Эгер согуш болбосо кандай керемет болоор эле? Адамдар күн сайын адам болсо?

Баалоочу суроолор. Мындай суроолор студенттердин окуя, көрүнүш, фактыларга баа берүүнү айырмалоо максатында сунушталат. Мында жакшы менен жаман, адилеттик менен акыйкатсыздык жөнүндө ой пикирлерин, көз караштарын билдирүүгө негизделген. Эмгекчилердин жеңилбес күчүн, эркиндигин кандай баалайсыз? ж.б. Жооптор алынгандан кийин гана мугалим Исхак Раззаковдун сөзү менен жыйынтыктайт.

Кыргыз мамлекетинин башатындагы белгилүү кыргыздын улуу инсаны, сыймыктуу уулу, көрүнүктүү коомдук ишмер Исхак Раззаковдун “Коом деген сени менен мен. Сен ак болсоң, мен ак болсом, коом да таза болот” деген сөзү бүгүнкү адамдар үчүн эң баалуу накыл кеп катары айтылып келет. Ал 1945-1961-жылдары элибизге

албан эмгек өтөп, 35 жашында Министрлер Кеңешинин Төрагасы, 40 жашында Кыргызстан Компартиясынын Борбордук Комитетинин биринчи катчысы болуп иштеген. Кыргыз ССРнин башына келгени экономикага, билимге, маданиятка, калктын социалдык жашоосуна, терең көңүл бөлүп, өнүгүшүн арттырган. Исхак Раззаковдун тушунда билим тармагы карапайым элдин кат сабатын жоюудан баштап, Кыргыз Илимдер Академиясынын ачылышына чейин жеткен. Исхак Раззаков: “Иннабаттуу өмүр сүрөм десен, иштен тажаба... Иштей бил... Иш Сенин зарылдыгың болгондо гана турмуштун өтөлүнө чыга жашайсың» деген. Кыргыз деп күйгөн ар бир азамат, айрыкча эл башындагы адамдар үчүн Исхак Раззаковдун басып өткөн эмгек жолу – табылгыс жол, даңгыр жол, даанышмандык жол дээр элек. Бул жолго түшкөндөр эч качан адашпас эле, эч качан элинен ажырабас эле. Бул жолго түшкөндүн бактысы жолдун кирине окшоп бир чайкам суу менен байлыкта да, бийликте да эмес, эмгеги менен элдин жүрөгүндө, түбөлүктүүлүктө калат эле. «Эмгек кылсаң жашыңдан, дөөлөт кетпейт башыңдан» – деген кыргыз элинин макалы бекеринен айтылбаса керек.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. - Б.: 2010.
2. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. - М., 2002. - 280 с.
3. Тулобердиев К.К. Структура и функции социально-культурных технологий. / Республиканский научно-теоретический журнал «Известия вузов Кыргызстана», №6. - Бишкек, 2012. - С. 187-189.
4. Кан-Калик В.А. Психолого-педагогические основы преподавания литературы в школе. - М.: Просвещение, 1988. - С. 20.
5. Момуналиев С. Кыргыз орто мектептеринде лирикалык чыгармаларды окутуунун педагогикалык-методикалык негиздери. / Дисс. автореф. - Б., 2011. - 3-б.
6. Айтматов Ч. 5 томдук. - Б.: Шам. 1999. - 5-том. - 525-б.
7. Борбулов М. Единство национальное и интернациональное. - М., Советский писатель, 1979.
8. Айтматов Ч. Гүлсарат. - Ф., 1978. - 26-б.

Рецензент: д.пед.н., профессор Ишкеев Н.